

UVOD

Zavjetna slika

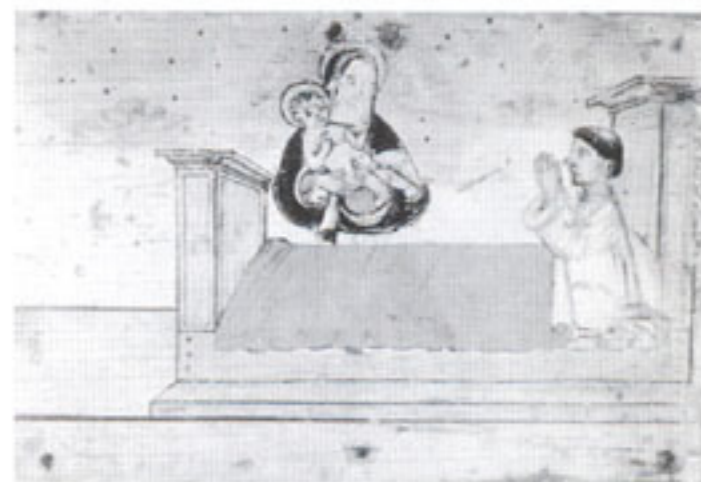
Uđemo li u neku od skladnih, nerijetko zapuštenih crkvice uzduž hrvatske obale, prvo ćemo uočiti oltarne slike okićene s nekoliko kitica cvijeća i svijećama. Na zidovima uz prizore Križnoga puta zapaziti ćemo često i zbirku malih zavjetnih srebrnih pločica. One prikazuju oboljele dijelove tijela, klečeće likove zavjetovanika i poneki srebrni reljef jedrenjaka. Na zidu ponekad visi i slika jedrenjaka u oluji na kojoj piše zavjetna posveta.

Takve crkvice posvećene su najčešće Majci Božjoj, a onima koje su izgrađene na istaknutom predjelu, odakle se prostire pogled na široku morsku pučina, pomorci su najviše darivali zavjetnim darovima. Neke veće zavjetne crkve pomoraca postale su u prošlosti omiljenim pučkim zavjetnim svetištem. Našem su narodu najpoznatije Gospi-ne zavjetne crkve u Rovinju, na Trsatu, u Splitu, na brdu poviše Orebića, u Dubrovniku, na otočiću Škrpjelu nedaleko od Perasta, ali je daleko više onih gotovo nepoznatih. U nekima danas, na žalost, nema više ni jedne pomorske zavjetne slike, jer su, prepuštene neumoljivom vremenu, burnoj prošlosti i čestim krađama, zauvijek nestale.

Pomorske zavjetne slike su posebna tematska skupina zavjetnog slikarstva s obzirom na njihov sadržaj.

U katoličkom svijetu zavjetna slika ima svoje posebno značenje.

Dok su najstarije religije poznavale svijet i prinošenje zavjetnog dara kao oblik sporazuma čovjeka s božanstvom, Toma Akvinski je u katoličanstvu protumačio zavjet kao "spontano obećanje učinjeno Bogu koje stvara svetu obvezu"¹ Crkve, svetišta i grobnice svetaca od najranijeg su kršćanstva bile pune reljefnih prikaza, modela u metalu, drvu ili čak vosku, koji su predočavali likove ljudi i životinja, oboljele dijelove tijela, predmete, kuće, brodove i sl., a značile su ispunjenu Božju milost.

Zahvala za ozdravljenje, zavjetne slike iz 16. stoljeće, tempera na drvu, crkva Madonna del Monte, Cesena, Italija

Srebrna pomorska zavjetna pločica s početka 17. stoljeća, zbirka župne crkve, Lopud

U renesansnoj Italiji ostvaruje se čovjekova potreba za raznolikim likovnim izrazom i novim motivima, pa se tako potkraj 15. stoljeća pojavljuju i zavjetni darovi u vidu oslikanih daščica, koje sadrže četiri osnovna ikonografska elementa:

1. osobu koja traži milost i činom zavjeta povezuje se s božanskom zaštitom,
2. događaj zbog kojeg se tražila zaštita,
3. svetac, koji predstavlja božansku silu,
4. pismenu obavijest o događaju.

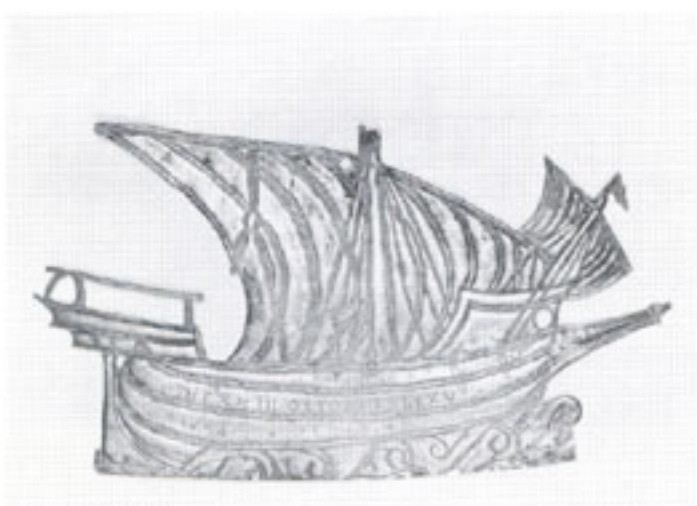
Prateći pojavnosti i međusobne odnose navedenih elemenata u ustaljenoj ikonografskoj shemi tijekom nekoliko stoljeća, moguće je utvrditi razvojne etape zavjetnog slikarstva, a time i opći razvitak likovnog izraza.²

Dakako, renesansa je razvila poštovanje prema umjetničkom integritetu velikih majstora i divljenje njihovim djelima, ali se među širim društvenim slojevima pojavom grafičkih tehnika (drvoreza i gravura) postepeno šire likovni motivi u jednostavnijoj izvedbi. Tko se sve jasnije razlučuju umjetnička djela od onih koja to nisu.

Mogućnost mehaničke reprodukcije potakla je raznoliko likovno oblikovanje osobito u vrijeme baroka, što ga nazivamo pučkim.³ Slikari skromnih mogućnosti i brojni obrtnici reproduciraju crteže i slike prema starijim slikama, katkad i prema djelima poznatih autora. Najčešće su to minorni radovi, među koje spadaju i zavjetne sličice. Već u 16. stoljeću rijetko se koji slavni slikar prihvatio izrade skromnih *ex vota*. Uzroke valja potražiti u prirodi i namjeni zavjetne slike.

Nije se radilo o tome da li zavjetodavatelj ima mogućnost naručiti zavjetnu sliku u poznata majstora. Neki su to zacijelo i mogli. Pomorci, bogati trgovci i obrtnici često su naručivali vrijedne oltarne slike u poznatih autora i darivali ih crkvi. Zavjetnoj slici nije bila potrebna monumentalnost, jer je u svijesti naručitelja ovakva slika u prvom redu značila ispunjenje svete obveze, pa je takva, u strogo zadanoj ikonografiji izvršavala svoju ulogu. Ova činjenica je utjecala da je slikar postao samo prenositelj sadržaja odsudnog događaja. Sve što je tijekom stoljeća oblikovalo zavjetno slikarstvo, bilo da je uvjetovano sociološkim, stilskim ili nekim drugim razlozima, uvijek je bio samo razvoj vizualnog jezika kojim se prenosio sadržaj, a ne doživljaj. Zavjetna slika dugo je zadržala nešto od arhaičnog pristupa religioznoj slici, koji se služio semantičkim isticanjem važnijih detalja⁴, a sličnom pristupu pribjegavalo se i u pučkom likovnom izražavanju u 18. stoljeću.

U poznatim talijanskim svetištima sačuvao se veliki broj zavjetnih slika, osobito u crkvi Madonna del Monte na brežuljku poviše Cesene u Romagni, gdje se mogu vidjeti slike velikog vremenskog raspona od sredine 15. stoljeća do 20. stoljeća. Pomorski *ex vota* od 16. do 19. stoljeća iz crkve Madonna dell'Arco u Napulju danas se nalaze u Museo Navale u Veneciji. Na zidovima tih crkava niže se začudna množina jednostavnih sličica koje na prvi pogled nalikuju jedna drugoj. Na tim malim temperama na drvu, poslije na platnu, dominira čovjek koji traži milost (prvi ikonografski element), najčešće bolesnik u postelji ili bolesno dijete u koljevci, pali jahač, zatvorenik iza rešetaka, ljudi u tučnjavi, mornari u brodu među valovima itd. (drugi ikonografski element). Svi ti likovi unesrećenih ljudi imaju sklopljene ruke u molitvi, ili su uz njih još i likovi molitelja. Na taj je način naglašena njihova veza s božanskom milošću, koju predstavlja svetac prikazan obično u lijevom gornjem kutu slike (treći ikonografski element). U većini primjera to je Gospa s Isusom na oblaku kako blagoslivlje unesrećene. Natpis (četvrti ikonografski element) kazuje povod zavjetovanju, ime zavjetovanika i sveca, godinu kada se zbio događaj, ili se očituje samo jednostavnom formulom *EX VOTO*.

Srebrna zavjetna pločica 30. listopada 1575., zbirka franjevačkog samostana u Druidu (Ciovo), Trogir

Već u 16. stoljeću običaj darivanja zavjetnih slika postaje raširena pojava u katoličkim zemljama na Sredozemlju. U kontinentalnim krajevima pojavljuju se češće tek u 17. stoljeću, a ima ih i u katoličkim zemljama Amerike. Poznaje ih i kasnobi-zantinska ikonografija u 16. i 17. stoljeću, dok su u protestanskim područjima Njemačke, Nizozemske, skandinavskih zemalja ili Engleske prava rijetkost.⁵

Običaj naručivanja pomorskih zavjetnih slika prihvaćen je rano, već u 16. stoljeću na hrvatskoj obali Jadrana, u vrijeme kada se preko Italije raširila po obalama Mediterana, potaknuta mukom i iskušenjima pomoračkog života i žarkom vjerom u Boga i spasenje. Još od srednjeg vijeka mnoge su crkvice na značajnim točkama za pomorce uzduž naše obale imale votivna obilježja, kao primjerice crkvice sv. Ivana Trogirskog na opasnom za plovidbu Rtu Planka, gdje je, prema legendi, trogirski biskup Ivan čudom spasio brodolomce.⁶ Većina je tih crkvice danas znatno uništena zajedno s inventarom.

Različiti kulturni utjecaji strujali su oduvijek sa zapadne na istočnu stranu jadranske obale. Oni se ne odnose samo na stečevine graditeljstva, slikarstva, književnosti i znanosti, već i na niz pojedinosti iz svakidašnjeg života običnog čovjeka; na pr. na način odijevanja i stanovanja, obrt i modu svake vrste. I dok domaći umjetnik, bez obzira na to što se povodi za višim uzorima, uvijek nastoji unijeti doživljaj osobnog nadahnuća koje crpi iz podneblja u kojemu je nikao, obični naručitelj uvijek je bezrezervno prihvaćao pomodne pojave.

Običaj naših pomoraca da naručuju zavjetne slike pojava je koja veže mentalitete ljudi različitih krajeva na određenom stupnju kulture. Stoga naše zavjetne slike predstavljaju dio cjelokupne mediteranske baštine stvorene na hrvatskoj obali u posebnim povijesnim okolnostima.

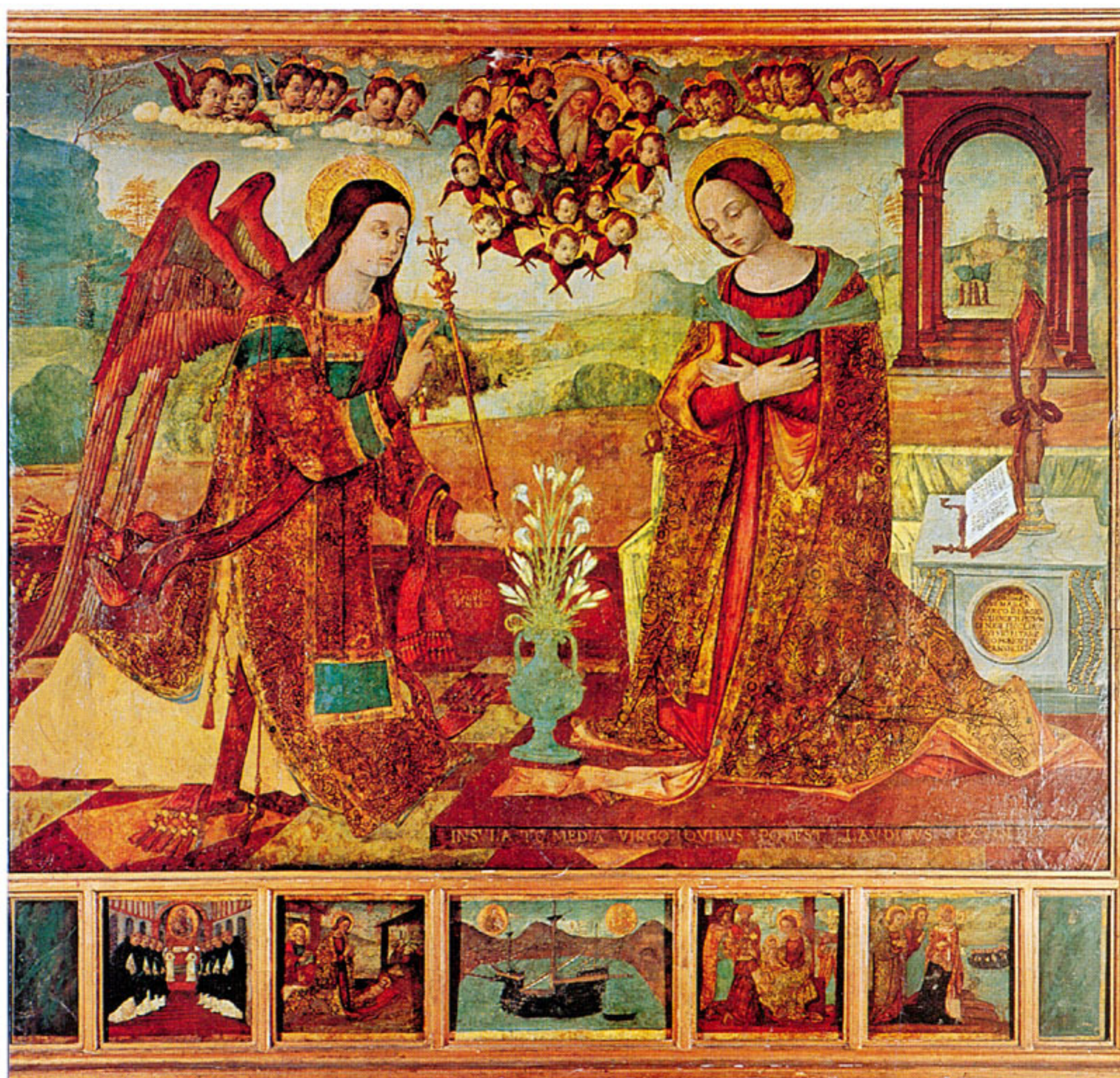
*Gentile da Fabriano,
Sv. Nikola iz Barija
spašava brod u oluji,
1425., predela poliptiha*

*Srebrna zavjetna pločica
kap. Stjepana Usrijenca
25. veljače 1595., zbirka
župne crkve, Lopud*

*Srebrne zavjetne pločice,
16-17. stoljeće. Crkva
Gospe od Danača,
Dubrovnik*

Oltarna slika
 "Navještenje" Nikole
 Božidarevića koju je
 1513. naručio lopudski
 pomorac Marko
 Kolendić, zbirka
 Dominikanskog
 samostana